

O`ZBEKISTAN RESPUBLI`KASI` XALI`Q BILIMLENDIRIW
MINISTRILIGI

A`JINIYAZ ATI`NDAG`I` NO`KIS MA`MLEKETLIK
PEDAGOGIKALI`Q INSTITUTI`

BASLAWI`SH TA`LIM FAKULTETI`

«Baslawi`sh ta`lim metodikasi`» kafedrası`

«Baslawi`sh ta`lim ha`m sport ta`rbiyalı`q is» bakalavr ta`lim
bag`dari`ni`n`
4-b kurs pitkeriwshisi
Janzakova Raxima İsmetullaevnanin`

**BAKALAVR PITKERIW
QA`NIGELIK JUMI`SI`**

Tema: «Baslawısh klass oqıwshılarına sintaksislik bilim
ko`nlikpelerin jetilistiriw jolları»

No`kis-2014

Мазмуны

Reje.....	
Kirisiw.....	
I-bap Baslawish klaslarda sintaksis haqqinda beriletug`in bilimnin` ko`lemi ha`m tu`rleri	
1.1. Sintaksislik bilim beriwde baslawish klass oqiwhilarina ga`p haqqinda tu`sinik beriw	
1.2. Ga`p ag`zalari ha`m olardin` baylanisi u`stinde alip barilatug`in jumis tu`rleri.....	
II-Bap Baslawish klaslarda oqiwhilarg`a u`yretiletug`in sintaksislik ma`seleler ha`m temalar	
2.1. 1-2 klaslarda ga`p haqqinda uliwma tu`sinik	
2.2. 3-4-klaslarda ga`p ham ga`p ag`zalarin u`yreniw.....	
Juwmaqlaw.....	
Paydalang`an a`debiyatlar.....	

**Tema: «Baslawish klass oqiwshilarına sintaksislik bilim
ko`nlikpelerin jetilistiriw jolları»**

R e j e

Kirisiw

I-bap. Baslawish klaslarda sintaksis haqqında beriletug`in
bilimnin` ko`lemi ha`m tu`rleri

1.1. Sintaksislik bilim beriwde baslawish klass oqiwshilarına ga`p
haqqında tu`sinik beriw

1.2. Ga`p ag`zalari ha`m olardin` baylanisi u`stinde alip
barilatug`in jumis tu`rleri.

II- bap. Baslawish klaslarda oqiwshilarg`a u`yretiletug`in
sintaksislik ma`seleler ha`m temalar

2.1. 1-2 klaslarda ga`p haqqında uliwma tu`sinik

2.2. 3-4-klaslarda ga`ptin` tiykarg`i belgileri ha`m ga`p ag`zalarin
u`yretiw

Juwmaqlaw

Paydalang`an a`debiyatlar

Kirisiw

Ta`lim qaraqalpaq tilinde alip barilatug`in mekteplerde ana tilin oqitiw kontseptsiyasinda da, ana tili ma`mleketlik standartinda da oqiwshilardin` sawatlilig`i, olardin` o`z pikirlerin aniq, ta`sirli t6rde bayan ete aliwlarina erisiw ma`seleleri alg`a qoyiladi.

U`zliksiz bilim sistemasi a`melge asirilip atirg`an ha`zirgi waqitta mektepke shekemgi ta`rbiya orinlarinda alip barilg`an jumislar menen baylanisli tu`rde baslawish mekteptin` 3-4 klasslarinda oqiwshilardi erkin pikirlewge u`yretiw ma`selelerin aniqlaw, klasslar arasindag`i izbe-izlikti payda etiw za`r6rligi tuwildi.

Ta`lim-ta`rbiya barisinda ana tili pa`ninin` tutqan orni j6da` a`hmiyetli bolip, ol o`z predmetin ha`m basqa pa`nler haqqindag`i mag`liwmatlardi jetkerip beriwde de tiykarg`i orindi iyeleydi. Ana tili sabaqlarinin` na`tiyjeliligi oqiwshilardin` til bayliqlari, onin` imkaniyatlarin qay da`rejede o`zlestirgenligi, o`z pikirlerin tvorchestvoliq tekst d6ziw arqali qollana aliw ko`nlikpesin qanday iyelegenlikleri menen belgilenedi. Sonday-aq metodist alim A.G`ulomov ko`rsetkenindey, «Ana tilin oqitiwdin` printsipleride, metodlarida balalarda tvorchestvoliq, o`z betinshe pikirlew, tvorchestvoliq pikirdi so`ylewde awizeki, jazba t6rde duris, aniq jetkerip beriw ko`nlikpelerin qa`liplestiriw ha`m rawajlandiriwg`a xizmet etiw tiyis».

Olarda tiykarg`i ma`sele etip oqiwshilardi erkin pikirlewge 6yretiw ma`selesi alg`a qoyilmaqda. Bunda berilgen materiallardi oqiwshilarg`a jetkerip beriw mug`allimnin` sheberligine, bilimine baylanisli boladi.

**Temanin` jan`alig`i:** Jas a`wladti xalqimizdin` o`tken ku`nleri menen bu`gingi ku`nin, onin` jaqsi da`stu`rlerin ko`rsetiwde, so`z

o`nerin qa`sterley biliwge, ana tilinin` qudiretliligini u`yretiwde ana tili sabag`inin` orni ayriqsha.

Ana tili arqali g`ana oqiwshi ilimnin` basqa tarawlarin u`yrenip, ja`miyeke beyimlese aladi.

O`zinin` ana tilin, onin` grammatikaliq qurilisin ishki nizamliliqlarin jaqsi bilgen oqiwshi g`ana ilimnin` tu`rli tarawinda, o`mirlik aziq ala aladi. Sonliqtan ha`r bir pa`ndi, sonin` ishinde ana tilin jan`a metodikaliq talaplarg`a say oqita biliwimiz kerek.

Temanin` maqseti ha`m waziypalari. Baslawish klaslarda o`tiletug`in til bilimi materiallari grammatikaliq, sintaksis tarawinan a`hmiyetli bir tegis bilim beretug`in bo`lim emes.

Baslawish mektep oqiwshilarina sintaksisten beriletug`in materiallardin` ko`lemi, mazmuni ha`m olardin` qollaniwin u`yretiw jollarin izertlew bizin` pitkeriw qa`nigelik jumisimizdin` basli maqseti bolip tabiladi.

Oqitiwdi turmis penen baylanistiriw menen birge ja`miyetimizdin` rawajlaniwina, oqiwshilardi u`rip-a`detlerdin` ko`rkemlik o`zgesheligine qaliplestiriw u`lken orindi iyeleydi. Sonliqtan baslawish mekteptin` aldinda, oqiwshilardi sawatli etip shig`ariw menen birge olardi turmistin` ha`r tu`rli tarawlari menen tanistiriw, miynet–adamnin` o`mir su`riwinin` tiykari ekenligin onin` psixologiyaliq oyina sin`diriw, o`mirge degen su`yispenshiligin arttiriw, sonin` menen ja`miyettin` keleshektegi ha`r ta`repleme rawajlang`an ka`mil insannardi ta`rbiyalaw waziypasi turadi. Bul waziypalardi orinlawdin` tiykarg`i tamiri baslawish klastan baslanatug`inlig`i belgili.

Oqiwshilardin` aniq ha`m sawatli jaziw ko`nlikpelerin rawajlandiriw – mektepke qoyilatug`in basli waziypalardin` biri bolip tabiladi. Sonin` menen bir qatarda oqiwshilardi jaziw da`wirinde ses tan`balarin duris qollanip ko`rkem ha`m sawatli jaziw menen birge,

aytilg`an so`zdi yamasa oqilg`an tekstti tez jaziwg`a u`yretiw de za`ru`rli ma`selelerdin` biri.

Oqiwshilar mektepke barg`annan keyin ha`riplerdi u`yrene baslaydi. Onan keyin ha`riplerden so`z qurap u`yrenedi. Keyin ala so`zlerden ga`p qurawdi u`yrenedi.

Haqiqatinda da, bul ko`nlikpelerdi oqiwshilardin` sanasinda rawajlandiriw, jetilistiriw barisinda baslawish klass mug`alliminin` aldinda ko`plegen qiyinshiliqlar ushirasadi. Jazba jumislarin ko`birek orinlatiwg`a qaramastan, bazi-bir oqiwshilar jaziw da`wirinde ses tan`balarin, olardin` bir-biri menen baylanisiw jollarin qollana bilmeydi. Ha`m ses tan`balarin aniq, suliw jaziwg`a ko`nlikse de jildam jaziwg`a a`detlenbegenlikten, u`lgerip jaza almaydi, ha`m jaziw sawatlilig`i to`menleydi.

Sonliqtan baslawish klass mug`allimi bunday kemshiliklerdi boldirmawga ku`sh saliw kerek.

Baslawish klaslarda sabaq o`tiw metodikasin` qanshelli da`rejede qunli boliwi, sabaq o`tiwge tayarlang`an materialdin` mazmunina sa`ykes, sabaqtin` ko`rsetpeliligin arttiratug`in metodikasinin` du`ziliwi bul sabaqtin` na`tiyjeliligini arttiriwdag`i a`hmiyetli jumis bolip esaplanadi.

Baslawish klaslarda oqiwshilarg`a sintaksis materiyalin u`yretiw sabag`inin` tiykarg`i maqseti –oqiwshilarg`a ga`p, onin` tu`rlerin, olardin` du`zilisin, jasaliw jollarin ha`m ga`plerdi ta`sirli etip oqiw, ta`sirlep aytaw usillarin u`yretiw menen sheklenip qalmastan olar arqali oqiwshilardin` sana sezimin o`siretug`in sabaqtin` tu`rleri menen birge, olardin` til baylig`in rawajlandiratug`in didaktikalik oyinlardin` tu`rleri, so`zlik qorin rawajlandiratug`in su`wretlerdi, sabaqliq bag`darlamasina sa`ykes keletug`in ha`r bir pa`nnin` bag`darina qarap sabaq o`tiw metodikasinin` ha`r tu`rli tu`rleri menen baslawish klass mug`allimlerinin` jumisinin` jetiskenlikleri bolip

tabiladi. Usi joqari da ko`rsetilgen sabaq u`lgilerinin` metodikasin ashish beriw to`mendegishe tu`rde, ilimiy jumistin` tiykarg`i waziypalari kelip shig`adi.

Sintaksislik materiallardan o`tkeriletug`in sabaqtin` tu`rlerinin` waziypalarin orinlawda pa`nnin` mazmunin arttiratug`in materiylardi jiynaw arqali, oqiwshilardin` jas ha`m pedagogikaliq-psixologiyaliq o`zgesheliklerin esapqa alip, solar tiykarinda materiallar menen bayitiliwi bul ilimiy jumistin` tiykarg`i waziypalarin orinlawda a`hmiyetli ma`sele bolip esaplanadi.

Tiykarg`i bo`liminde baslawish mektep oqiwshilarina sintaksisten beriletug`in materiallardin` ko`lemi, mazmuni ha`m olardi u`yretiw jollari, baslawish klaslarda sintaksislik materiallardi oqitiw usillari haqqinda ken`nen bayan etip, tallap aytip o`ttik.

Juwmaqlaw bo`liminde baslawish mektep oqiwshilarina sintaksisten beriletug`in materiallardi u`yretiw a`hmiyetin aytip o`ttik.

I-bap Baslawish klaslarda sintaksis haqqida beriletug`in bilimnin` ko`lemi ha`m tu`rleri

1.1. Sintaksislik bilim beriwde baslawish klass oqiwshilarina ga`p haqqida tu`sinik beriw

Bag`darlama boyinsha baslawish klaslarda sintaksis haqqida da`slepki mag`liwmat g`ana beriledi. Ga`p ha`m onin` tiykarg`i formalari baslawish penen bayanlawishtin` baylanisi–baslawish klaslarda sintaksisten oqitilatug`in ma`seleler usilar. Ana tilin u`yretiw, balalardin` tilin jetildiriw jumistin` birdey sintaksiske tiykarlanadi, *sonliqtan* onin` a`hmiyeti ayriqsha. Sonliqtan da grammatika bo`limi 3-klasta ga`plerden baslanadi ha`m usi tema baslawish mekteptin` oqiw jili juwmaqlanaman degenshe arasinda u`yretiledi. 2-4-klaslarda tiykarg`i tema ga`p ag`zalari ha`m so`zlerdin` o`z-ara baylanisi bolip esaplanadi. Ga`pten bo`lek basqa grammatikaliq temalardi (misali so`z shakaplarin, so`z ma`nisinn` o`zgeriwi) izertlew mu`mkin emes, ga`pten tis balalardin` tilin rawajlandiriw mu`mkin emes.

Sintaksis ma`seleleri, tiykarinda 6-7-klaslarda tolig`iraq oqitiladi, biraq sog`an tayarliq, baslawish klaslardan baslaniwi kerek. O`ytkeni balalardin` tili qanshelli rawajlang`anlig`in olardin` awizsha ha`m jazba ga`plerdi baylanistiriwina qarap biliwge boladi. Balalardin` jazba so`zi qanday da`rejede ekenin olardin` irkilis belgilerin duris qoyiwi arqali biliwge boladi. Balalardin` imla qag`iydalarin duris qollana almawı, olardin` ga`plerdi baylanistirip, jaziwinda qa`te jiberip aliwlari da sol bolip esaplanadi. O`ytkeni oqiwshilardin` sintaksisten qa`te jiberiwi, olardin` so`zdi duris ug`a almag`anlig`i, o`z oyın bildiriwde a`debiy til normasin qollana almaytug`inin ko`rsetedi.

Sintaksis bo`limi menen baylanisli sabaqlardi teoriya menen baylanistiriw ma`selesinde geybir eskertiwler kerek. Birinshiden, ga`p ha`m ga`p ag`zasi haqqinda tusinikti logikaliq printsipti tiykarlaw kerek. Ga`p degenimiz – tiyanaqli oydi bildiretug`inin aytiliwi kerek. Baslawish ga`pte kim? ne? sorawlarina juwap beretug`inin so`z ekenligin aniqlawg`a ekinshi da`rejeli ag`zalar kimnin`? nenin`? qayda? qay jerden? kimdi? neni? kimnen? neden? t.b. sorawlari arqali ajiratiladi. II-klasta «Ga`p», «Baslawish», «Bayanlawish» temalari o`tileti, joqari da aytilg`an aniqlama barliq klass oqiwshilarina tu`sinikli. Oqiwshilar so`z shaqaplari menen, seplik jalg`awlari menen tanisqannan keyin, ga`p ag`zalarin grammatikaliq belgisine qaray ajiratiw kerek. Baslawish ataw seplikte turadi, feyil ko`binese, bayanlawish boladi.

Ma`nisi jag`inan qarag`anda ekinshi da`rejeli ag`zalari ajirata biliwdin` a`hmiyeti ayriqsha. Ol ushin tiykarg`i usil a`dis – sorawlar qoyu kimnin`? nenin`? kimgе? nege? qayda? kimdi? neni? Balalar ekinshi da`rejeli ag`zalardi sorawlar arqali ayiriw usilin tez qabillap aladi. Bul tema II-klassta a`meliy jol menen (baslawish penen bayanlawish penen sorawlar arqali baylanistiriladi) o`tileti III-klassta ekinshi da`rejeli ag`zalari esabinan, yag`iniy tek baslawish penen bayanlawishqa baylanislilig`i g`ana emes, wliwma bir-birimen baylanisli bolip keletug`inlii eskertileti IV-klasta ga`ptin` ekinshi da`rjeli ag`zalari aniqlawish, toliqlawish, pisiqlawish izertlenedi. Ha`r bir ag`zanin` sorawin balalar sol ag`zanin` ga`ptegi ma`nisine qaray koyiw kerek. Ol ushin ga`ptin` mina ag`zasi toliqlawish, aniqlawish ya pisiqlawish dep ataladi dep aytpastan – belgili so`z ha`rekettin` (jumistin`) ornin, mezgilin bildiretug`ini ko`rsetip ayiriw joli menen islegen duris.

Balalar ushin qiyin ma`sele – ga`p ag`zalari menen so`z shaqaplari degen tu`sinikti ayira biliw. Oqiwshilar bulardi shatastira beredi.

Bunin` sebebi–ga`p ag`zalari so`z shaqaplari menen baylanistirilmay izertlenedi. Durisinda da so`z shaqaplari menen ga`p ag`zalarin mu`mkin bolg`aninsha, baylanistirip oqitiw kerek.

III-IV-klaslarda g`a`p ag`zalarin tallag`anda sol ag`zalar qaysi so`z shaqabi menen aytilg`anin, belgisin aniqlaw kerek. Morfologiyaliq ha`m sintaksislik kategoriyalar arasinda belgili baylanis bar. Toliqlawish ko`binese, atliqtan, kelbetliktin` seplik jalg`awlari tu`rinde aytiladi, pisiqlawish ta bolip ko`binese aytiladi t.b.

Sonin` menen birge, ekinshi da`rejeli ag`zalari baylanisti bildirgenlikten, olardin` roli seplik jalg`awlardin` rolimen baylanisip jatadi. Uyde degende orin pisiqlawish ma`nisi de, orin septik ma`nisi de bar. Olay bolsa, seplik qosimtalarinin` ma`nilerin aniqlawg`a da boladi.

Sintaksis bo`limin izertlegende a`hmiyet beriletug`in bir na`rse–so`zlerdin` o`z-ara baylanisin u`yrenip aliw kerek. Oqiwshilarg`a usini jaqsi u`yretiw kerek. Balalar sorawlardi duris qoyip bilmese, so`zlerdin` o`z-ara baylanisin ajirata almaydi. Ga`p ag`zalarin, seplik jalg`awlardin` ma`nisin ayira almaydi. Balalar sorawdi tiyisli so`zge qoyg`anda, oni ga`pten bo`lip alip, jeke qoymay, onin` tekstegi ma`nisine, basqa so`zler menen baylanisina qarap qoyiw kerek. Misali: Oqiwshi qa`lem satip aldi degen ga`ptegi so`zge sorawdi to`mendegishe qoyiwlari mu`mkin. Qa`lem ne? Al duris boliwi ushin ol bilayinsha qoyiladi. Oqiwshi ne (ni) satip aldi?

Ga`ptegi so`zlerdin` o`z-ara baylanisin sol temani tek oqitiw menen sheklenbesten, og`an ha`r bir grammatika sabag`inda, a`sirese sintaksis sabag`inda kewil awdariw kerek.

Baslawish klasta oqiwshilar menen ga`p u`stinde islesiw en` basli jumislardin` biri bolip esaplanadi. Sonliqtan mektepke keliw menen ga`p u`stinde a`piwayi jumislardan baslap islenip, keyin ala

teren`lestirilip bariladi ha`m bul u`stinde baslawish mekteptin` barliq klaslarinda jumis islenedi. Sonliqtan oqiwshilardin` aldina bag`arlamag`a sa`ykes minaday talaplar qoyiladi:

I (II) - klassta so`ylewden ga`pti ayira biliw, ga`ptin` kim ne haqqinda aytilg`anin biliw, ga`ptin` tamamlang`an oydi bildiretug`inin, onin` bir so`zden de, bir neshe so`zden de turatug`inlig`in biliw, ga`ptegi so`zlerdin` bir-biri menen baylanisin biliw, noqat soraw ha`m u`ndew belgilerinin` ne ushin qoyilatug`inin u`yreniw ha`m bulardi a`meliy jumis penen baylanisli u`yreniw.

II (III) -klassta ga`p, ga`plerdin` ma`nislerine qaray tu`rlerin, xabar, soraw, u`ndew ga`pler, olardin` o`zgeshelikleri, ga`ptin` ag`zalari-baslawish, bayanlawish, olardin` sorawlarin ayirip biliw menen bular u`stinde a`meliy jumislar islew, qollanip u`yreniw, irkilis belgilerin u`yreniw.

III (IV) klassta ga`p u`stinde jumisti dawam etiw menen ga`ptin` ekinshi da`rejeli ag`zalari ne, toliqlawish,

Sonliqtan mug`allim ga`p u`stinde jumis islegende birinshiden, oqiwshilardin` ga`p haqqindag`i grammatikalik tu`sinigin qa`liplestiriw, ekinshiden, ga`ptin` qurilisin analiz etiw u`stinde u`yreniw, ushinshiden, o`zinin` so`ylew tilinde ga`ptin` aytiliw jaqtan intonatsiyaliq normasin maqsetine baylanisli qollanip biliwin qa`liplestiriw, to`rtinshiden, so`zlerdi ga`p ishinde orni menen duris qollana biliw, ga`pti jazba tilinde paydalana biliw, besinshiden, ga`ptin` ma`nisi boyinsha tu`rlerin bir-birinen ayira bilip, olarda bas ha`rip, kishi ha`rip, noqat, soraw belgisi, u`ndew belgisin o`z orninda duris qollana biliw, altinshidan, ga`ptegi so`zlerdin` bir-biri menen baylanisi, ondag`i ga`p ag`zalarin ma`selelerdi is ju`zinde sheshiwdi o`z aldina tiykarg`i waziypa etip aliw kerek.

Bul u`stinde uzaq waqitlar jumis isleniwi tiyisli bolg`anliqtan, jen`ilden awirg`a qaray degen printsipti basshiliqqa ala otirip, izbe-

izli tu`rde, jumistin` awiri menen jen`ilin awmastirip, ha`r qiyli formalardi qollanip jumis islewdir barisinda g`ana jaqsi na`tiyjege erisiwge boladi. Ga`pti qollanip ju`riw menen ol u`stinde jumis islewde parq bar. Oqiwshi oqiwg`a kelmesten burin-aq ga`ptin` barliq tu`rin paydalanip biledi. Al mektepke keliw menen bul qollanip ju`rilgen ga`pleri u`stinde jumis islewge o`tip, onin` eki ta`reptin` qatnas qurali ekenligin, bul so`ylewimizdin` bir bo`limi ekenligin, sorawlarg`a ga`p ol u`stinde turaqli jumis islew etabina o`tedi.

Sonliqtan, so`ylegende ga`p arqali so`yleytug`inimizdi, olar so`zden turatug`inin, so`z buwinnan, buwin seston turatug`ini boyinsha da`slepki waqitlardan baslap-aq u`yretilip bariladi. Geypara orinlarda ga`ptin` bir so`zden bolatug`inlig`i da eskertiledi. (Ku`n issi. Tiniq)

Ga`plerdi ko`rsetiw arqali tanistiriladi. Bunday misallar arqali tu`sindiriwden keyin o`zleri menen jumis islewge boladi. Misali, to`mendegidey ha`r qiyli jumislarberiw arqali olardi belgili bir oy juwmag`ina qaray bag`darlaymiz.

I. Minalar ga`p bola ma? Ba`ha`r erte Balalar mektep Biz muz shana ayda Bala jili kiy	II. Bular ne? Ne ushin? Ba`ha`r erte keldi. Balalar mektepke bardı. Biz muzda shana aydadiq. Balalar jili kiyindi.
III. Tamamlanbag`an oydi bildireme?	IV. Tamamlanatug`in oyin`izdi bildiretug`in etip jazin`.

Men	
kitapxanadan	
.....	
Men Azat	
penen	
Bizler	
kinog`a	
Kino	

Yamasa, ga`p du`zip, onin` kim? ne? tuwrali aytilip turg`anin aniqlaw, ga`pte neshe so`z barin ko`riw,ko`shirilip jaziw,dawislap oqiw,oqig`anda intonatsiani saqlaw,eki balani shig`avrip, bir-biri menen so`ylestiriw,su`wretler boyinsha so`ylesip,onnan ga`pti ayirip,analiz etiw,bir so`zden,bir neshshe so`zden ga`ptin` du`ziliwin,du`ziliwdegi tiykarg`iprintsipti a`meliy jaqtan ko`rsetiw arqali, yamasa so`zler berip,onnan ga`p du`zdiriw, so`z benen ga`ptin` parqin ayirip biliw ha`m t.b.jumislar islew arqali ga`ptin` tamamlang`an oydi bildiretug`inin,ga`p bir so`zden de, bir neshshe so`zden de bolatug`ini tuwrali juwmaqqa keltiremiz.

II-III klasslarda ga`p haqqinda birinshi klasta alg`an bilimin bekkemlew ha`m teren`letiw, , olardin` bir-birinen o`zgeshelikleri boyinsha jumis islenedi.

Solay etip oqiwshilar bul da`wirde ga`ptin` tiykarg`i belgileri, a`meliy jaqtan xabar, soraw, u`ndew ga`p terminleri, olardin` ma`nilik belgileri, a`meliy jaqtan xabar, soraw, u`ndew ga`p terminleri, olardin` ma`nilik belgileri boyinsha jumis islep u`yrenedi. Ga`ptin` ma`nisi boyinsha tu`rlerine toqtap, a`piwayi bir na`rse haqqinda xabar ma`nisin an`latatug`in ga`ptin` tu`ri xabar ga`p ekenligin, soraw ma`nisin an`latatug`inga`pler soraw ga`p delinetug`inin, adamnin` ha`r qiyli sezimlerin bildiretug`in ma`nili ga`pler u`ndew ga`p

delinetug`inin, olar u`stinde ha`r qiyli shinig`iqlar islew arqali ol tuwrali tu`siniklerin bekkemlep otiradi. III (IV) klasslarga kelgende ga`p tuwrali bilimin ja`ne de teren`lete otirip, qospa ga`p, dizbekli qospa ga`pler tuwrali tu`sinik berip, a`meliy jumis u`stinde jay ga`p penen qospa ga`p arasindag`i ayirmashiliqlardi bilip otiradi. Bul jerde oqiwsilardin` oqiws ko`nlikpelerin aliw, oqig`anin analiz ete aliw, ga`ptin` ma`nisine qaray, ha`r qaysisindag`i ozgeshelikti aytqiziw menen a`meliy jaqtan ko`rsetip otiriw, birinshi ret, xabar ga`pti oqiwdag`i ga`p keyninde dawis tolqinnin` pa`sen`leytug`ini ha`m noqat qoyilip, onnan keyin bas ha`rip penen jazilatug`ini birinshi klastan baslap-aq u`yretiledi de, II (III) klasta bul u`stinde jumis dawam etiw menen birge ga`ptin`, u`ndew ga`ptin` intonatsialiq o`zgeshelikeri u`yretiledi. baylanisli boliwi sha`rt. Bul boyinsha ana tili sabaqlig`inda materiallar toliq berilgen. Sonin` menen birge ga`pte baylanisli jumis ana tili sabag`inda da dawam etip, ana tilinde u`yrenenlerin bekkemlep otiriw tiyis.

1.2. Ga`p ag`zalari ha`m olardin` baylanisi u`stinde alip barilatug`in jumis tu`rleri.

Oqiwshilar ga`p ag`zalari menen birinshi klastan baslap-aq tanisadi. Bunday bas ag`zalar u`stinde jumis islewдин` tiykarg`i sebebi, bas ag`zalar ga`p ishinde tiykarg`i orindi iyeleydi ha`m ga`p u`stinde oylaniwin boldirip, oy-o`risin rawajlandiriwg`a ja`rdem etedi. Bulardi bas ag`zalar dep u`yretiwmizdin` tiykarg`i sebebi, olardin` ga`p ishinde sho`lkemlestiriwshi orindi iyelewi. Tiykarinda da ga`pti ha`m onin` ag`zalarin u`yreniwde, olardin` ha`mmesi de belgili orindi iyeleydi. ma`nilik belgilerindegi ayirmashiliqlardi tu`sine biliw, olardi bir-birinen ayira biliw u`stinde jumislar islenedi. Jumis ko`pshilik jag`dayda eki, u`sh, to`rt so`zden turatug`in ga`p u`stinde boliwi tiyis. Misali: *Samolyot ushti. Bulbil sayraydi. Lagerde balalar dem aladi.* Bul da`wirde oqiwshilarg`a ma`nisi aniq, tu`sinikli so`zlerden quralg`an ga`pler u`stinde islewdi na`zerde tutiw kerek.

Ekinshi klasqa keliw menen balalar ga`ptin` bas ag`zalari - baslawish, bayanlawish penen tanisiwdin` jan`a basqishina o`tedi. Sonliqtan, bul da`wirde baslawish, bayanlawish termini, olardin` bir-birinen ma`nilik o`zgesheliklerin, sorawlarinin` ayirmashiliqlarin tu`sine aladi.

Ushinshi klasta ga`p, ga`ptegi bas ag`zalardi u`yreniwdi dawam etiw menen birge, endi ga`ptin` ekinshi da`rejeli ag`zalarin u`yreniwge o`tedi. Ga`p ag`zalarin duris u`yreniw oqiwshilardin` ga`pti toliq ekinshi da`rejeli ag`zalar menen tanisiwg`a o`tedi.

Bul ushin aldin ala mug`allim ta`repinen du`zilip kelingен keste menen islesiwden baslaniw kerek. Sonin` menen birge bull ga`pte basqa so`zlerdin` de barlig`i, olardi sorawlar arqali balalarg`a ko`rsetiw maqsetinde tallaw jasaladi.

Bul ga`p quslar haqkinda, sonliqtan birinshi reet sol ga`ptegi iyeni tawip,onin` sorawin aniqlayiq:

- Neler uship ketken? - quslar.
- Quslar ne qildi? - uship ketti
- Qashan uship ketti? - gu`zde

ag`zalar bas ag`zalardan bo`linip ko`rinip turg`anday boliwi kerek. Buni ekinshi jol menen de ko`rsetiwge boladi. Bull ushin da`slep oqiwshilardin` wyrengeni bas ag`zalardan turatug`in ga`p du`zdiriw kerek. Oqiwshilar keldi. Endi mug`allim oqiwshilardin` qatnasiwi menen ga`pti toliqtiriw ushin:

- Qa`ne, balalar bull jerde bizge belgili na`rse tek oqiwshilardin` kelgenligi anna, al olar tuwrali bizge basqa hesh na`rse belgisiz. Sonliqtan bul ga`pti toliqtirip, olardin` nege kelgenin, qashan kelgenin, qayda kelgenin aniqlawimiz kerek. Buni aniqlaw ushin mumkinshilikti izleyik, ne kemis. Oqiwshilarg`a pikirimizdi toliktiriw ushin bir neshe so`zlerdin` jetispey turg`anin aytadi. Sonliqtan mug`allim birinshi aniq bolatug`inlig`in, yamasa pikirimizdin` oyimizdin` toliq belgili bolatug`inlig`in eskertedi. Ha`m buni soraw taslaw arqali toliqtiradi.

- Oqiwshilar keldi.
- Oqiwshilar qayda keldi? - mektepke
- Qashan keldi? - azanda
- Ne ushin keldi? - oqiwg`a

Minekey, balalar, endi bizge barliq aytilajaq pikir tu`sinikli. Oqiwshilar azanda mektepke oqiwg`a keldi bolip, ha`mmesi ayan boldi - dep aytajaq pikirimizdi toliqtiriw ushin bas ag`zalardan basqa ga`p ag`zalari da qatnasiwi Sonliqtan mug`allim ga`p ag`zalarin bir- biri menen baylanistirip, salistirip u`yretiwi na`zerde tutiwi tiyis.

Bag`darlamag`a sa`ykes III (IV) klasta oqitiwg`a, «Ga`ptin` birgelikli ag`zalari» temasi usinilg`an. Bull tema ga`p ag`zalarin

u`yrenghennen keyin, oqiwshilar ushin qiyin soqqag`an menen ga`ptin` birgelikli ag`zalari u`stinde islew – oqiwshilardin so`ylew, estiw, intonatsialiq sezimleri menen baylanisli bolip, solardi rawajlandiriwg`a bag`darlanadi.

Sonliqtan ga`ptin` birgelikli ag`zalarin u`yreniwdin` tiykarg`i maqseti- oqiwshilardin` so`ylew ha`m jazba tilin rawajlandiiw menen punktuatsiyaliq diqqatin ondag`i jazilg`an «*Kombayn oradi, jiynaydi, tu`yekleydi*» - degen misalg`a diqqatin awdarip birgelikli ag`zalardin` bir qiyli ma`nili so`zlerden bolatug`inlig`in eskertiw menen olardin` ha`r qiyli sorawg`a juwap беретug`inlig`in da eskertemiz ha`m sol boyinsha tu`sindirip, oqiwshilardi ol boyinsha oy juwmag`ina alip kelemiz. *Misali: Mektep bag`inda alma, erik, shabdal, qa`reli, shiye o`sedi.*

- Balalar bull ga`p ne haqqinda?

- Mekteptin` bag`inda alma, erik, shabdal, qa`reli, o`setug`inlig`i haqqinda yamasa mekteptin` bag`inda miywelerdin` o`setug`ini haqqinda.

- Qanday soraw qoyamiz?

- Mektep bag`inda neler o`sedi?- dep soraw qoyamiz.

- Qanday juwap qaytariwg`a boladi?

- Bunin` arasina u`tir qoyamiz, oqig`anda pauza menen bo`linip turadi degen juwmaqqa keltiremiz.

Solay etip, ga`ptin` ha`r bir ag`zasi boyinsha da`slep awizsha, keyin jazba tu`rde jumis alip bariladi. Bir neshe ko`nligiw jumislarinan keyin

1. Ga`ptin` ishinde ag`zalar boladi,

2. Ga`ptin` birgelikli ag`zalari bas ag`zalar da, ekinshi da`rejeli ag`zalar da boladi,

6. Ga`ptin` birgelkili ag`zalarinin` arasinda ko`mekshi so`zler qaytalansa, onda aralarina u`tir qoyiladi. (*Kombayn oradi, jiynaydi, tu`yekleydi*)

Ga`ptegi so`zlerdin` baylanisi u`stinde jumis islew.

Baslawish klasslarda ga`ptegi so`zlerdin` baylanisi u`stinde jumis islew qiyin, biraq en` kerekli. Sonliqtan, oqiwshilar menen buni o`z aldina tema retinde o`tpegen menen klassqa keliw menen ga`ptegi so`zlerdin` baylanisin u`yrenip otiradi. !lbette, oqiwshilar buni a`meliy jaqtan g`ana islep u`yrenedi. Olar ha`r ku`ngi jumisinda so`zden ga`pke o`tiw u`stinde isleydi. Da`slep «So`zlerdin` baylanisi» degen termin menen tanispag`an menen bir-birimiz benen so`ylesiw ushin so`zlerdin` o`z-ara baylanisiwinan payda bolatug`in ga`pten paydalaniwimiz kerek ekenligin an`g`aradi. Biraq olar so`zlerdin` baylanisi ma`nilik jaqinliqtan, grammatikaliq qurallardin` ja`rdemenen kelip shig`atug`inin an`g`ara almaydi. Bulardi u`yretiw tiykarg`i waziypa bolip aldimizda turadi. Sonin` menen birge bul u`stinde jumis islew tikkeley balalardin` oylawi, tilinin` rawajlaniwi menen tikkeley baylanisli bolip, tosqinliq jasaydi. Sonliqtan mug`allim bul qiyinshiliqlardi jen`iw ushin jen`ilden qiying`a, jekkeden qospalig`a qaray islew printsipin na`zerde tutip jumis islewi tiyis.

II klasstan baslap ga`ptin` bas ag`zalarin u`yreniw menen birge so`zdin` baylanisi u`stinde isleydi. Usi da`wirden baslap baslawish penen bayanlawish ga`pti quraydi, al basqa ag`zalardin` ga`pti du`ze almaytug`inin is ju`zinde ko`rip, tu`sinip otiriw kerek. Bul ushin da`slep «Bu`lbil sayraydi» degen ga`pti alip, oni sorawlar arqali analiz etiwden baslaymiz. Ne sayraydi-Bu`lbil. Bu`lbil-baslawish. Bu`lbil ne qiladi - sayraydi. Sayraydi-bayanlawish degen jol menen ga`ptin` bas ag`zalari u`yretiledi. Bul jerde jollari da na`zerde tutilip u`yretiledi.

Baslawish klaslarda ga`ptegi so`zlerdin` baylanisin u`yretiwde, birinshiden, joqaridag`i aytqanimizday-aq, bul u`stindegı jumis

balalardin` oy-sezimi ha`m so`ylewin rawajlandiriw menen baylanisli alip bariladi, sebebi, so`zlerdin` bir-biri menen baylanisi sintaksislik qubilis bolip, oqiwshilardi so`zlerdin` logikalik baylanisi menen islesiwine qaray bag`darlap otiramiz. Bunday qubilisti u`yreniw-olardin` sanali oylawina ta`sir jasaydi ha`m ha`r ku`ni bunin` menen islesiw, olardin` oylawina, oylaniwina baylanisli so`ylewine ta`sir jasap otiradi. :shinshiden, so`zlerdin` bir-biri menen baylanisi, ga`ptin` elementi bolip, oqiwshilar bul arqali ga`pti duris du`ziw printsipin u`yrenedi. Bul da o`z gezeginde oqiwshilardin` sintaksislik materiallardi sheberlik penen paydalana aliw mu`mkinshiligin keltirip shig`aradi. Solay etip, so`zlerdin` baylanisi boyinsha jumis islew oqiwshilardin` ha`r ta`repleme grammatikalik oy-o`risinin` rawajlanip otiriwina sha`rtli jag`daylar jasap otiradi. Bul joqaridag`i ko`rsetip o`tkenimizdey, programmaliq materiallar u`stinde sheberlik penen islewimizge baylanisli boladi. Sonliqtan mug`allim grammatikalik materiallardi u`yreniw u`stinde islewdin` barisinda ga`ptegi so`zlerdin` baylanisi boyinsha jumisti ha`r ku`ni duris paydalanip bariwi sha`rtli qubilis dep qarawi tiyisli. Bul jerde basli na`rse ga`p ag`zalarina duris soraw, olardin` ushinshi klassta (to`rtinshi klassta ) ga`ptin` ekinshi da`rejeli ag`zalari u`stinde jumis islewge tayarlaydi. Sonin` menen birge morfologiyaliq birliklerdi u`yreniw de, ga`ptegi so`zlerdin` baylanisin u`yreniwge ja`rdem boladi. Sebebi, sepliktin`, sannin`, qosimtanin`, ko`mekshi so`zlerdin` funktsiyasi-sintaksislik birlikti qurawg`a tikkeley qatnasip otiradi. Sonliqtan, n` a`hmiyetin is ju`zinde ko`rip otiriw paydali.

Bas ag`zalar ekewi ga`pte ten` qatnasta, bir- birinen g`a`rezli turadi. Al so`z dizbegi bolatug`in sintaksislik birlik. So`z - so`z dizbeginin`, so`z dizbegi ga`ptin` ga`ptin` materiali .So`z dizbeginde birewi bas, ekinshisi bag`iniwshi boladi.

Baslawish klaslarda oqiwshilarg`a u`yretiletug`in sintaksislik ma`seleler ha`m temalar

2.1. 1-2 klaslarda ga`p haqqinda uliwma tu`sinik

1-klasta ga`p haqqinda mag`liwmat beriw ushin mug`allim gu`rrin` metodin paydalang`ani duris.

Taqtag`a gu`lge suw quyip atirg`an qizdin`, ko`l jag`asinda baliq awlap ju`rgen balanin`, terek otirg`izip atirg`an balalardin`, dalada gu`llep turg`an qizg`aldaqlardin` su`wretleri ildirilip qoyiladi.

Oqiwshilar aldi menen su`wrettegi ko`rgenlerin aytadi, onnan son` olar sol haqqinda ga`p quraydi.

So`zler	Ga`pler
Sa`w, gu`l.	Sa`wle gu`lge suw quydi.
Polat, baliq.	Polat baliq awladi.
Qizg`aldaqlar, dalada.	Dalada qizg`aldaqlar gu`lledi.
Balalar, terek.	Balalar terek otirg`izdi.

Mug`allim

- Balalar, mina taqtadag`i so`zler menen ga`plerdin` ma`nisine kewil awdarin`. Bunda aytayin dep turg`an oyimiz, so`z benen aytqanda tu`sinikli bola ma, soni ko`rip shig`in` - dep oqiwshilardin` na`zerin sabaqtin` maqsetine bag`darlaydi. Onnan son` joqaridag`i so`zler menen ga`plerdin` ma`nilerin salistira otirip, ga`plerdin` tamamlag`an oydi bildiretug`inin gu`rrin` metodi menen tu`sindiredi.

- Al, Sa`wle gu`lge suw quydi desek she?

- Onda bizlerdin` ne aytip tu`rg`animiz tu`sinikli.

- Duris. Sonin` menen aytajaq bolg`an oyimizdi so`z benen aytiw kerek pe, yamasa ga`p penen aytiw kerekpe?

- Ga`p penen aytiw kerek.

- Balalar, biz oyimizdi ga`p penen aytamiz, o`ytkeni jeke so`zlerdi aytsaq oyimiz tu`siniksiz boladi, - dep ga`pke minaday aniqlama beredi. «Ga`p tamamlang`an oydi bildiredi. Ga`p so`zlerden quraladi. Ga`ptegi ha`r bir so`z bo`lek jaziladi.» Oqiwshilarg`a ga`ptin` mina belgileri tu`sindiriledi.

1. Ga`p so`zlerden quraladi.

4. Ga`p de birew yamasa bir na`rse haqqinda aytiladi.

2-klasta oqiwshilarg`a ga`p haqqinda mag`liwmat beriw. Xabar ga`p, soraw ga`p, u`ndew ga`p haqqinda oqiwshilarg`a mag`liwmat beriw ushin mug`allim taxtag`a jarisip baratirg`an balalardin` su`wretin ildirip qoyadi.

Balalar su`wretke qarap ga`p quraydi.

Jarisip baratirg`an. Jaris baslandi.

Balalardin` suwreti                      - Anaw kiyatirg`an kim?

- Polat, juwir, juwir tez!

Mug`allim tu`sindiriw metodi menen ga`plerdin` mina belgilerin tu`sindiredi. Xabar ga`ptin` bolg`an waqiyani, is-ha`reketti bildiretug`ini, ga`ptin` bir qa`lpte, jay dawis penen aytilatug`ini, keynine noqat, al soraw ga`ptin` de soraw ma`nisi bolatug`ini, onin` sa`l ko`terin`ki dawis penen aytilatug`ini, keynine soraw belgisi, u`ndew ga`ptin` buyriqti bildiretug`ini, ayriqsha ko`terin`ki dawis penen aytilatug`ini, keyninen u`ndew belgisi qoyilatug`ini tablitsadag`i ga`plerdi oqitiw arqali tu`sindiriledi.

Ga`p haqqinda oqiwshilardin` bekkem tiyanaqli bilim aliw ko`nlikpesin qabillawı ushin sabaqlıqtag`i qosimsha minaday shinig`iw jumislari ju`rgiziledi.

1. Do`retiwshilik jumis. Orni almastirilip berilgen so`zlerden ga`p quratiw.

2. Ko`p, No`kiste, alma.

3. Terdi, balalar, erik.

4. Ko`lge, bardi, oqiwshilar.

5. Oqidi, qiziq, Sapar kitap.

2. Oqiwshilardin` o`zliginen orinlaytug`in jumisi. Berilgen ga`plerdi ta`rtip penen jaylastiriw. Oqiwshilarg`a konvertke saling`an kartochkalar tarqatiladi. Ha`r kartochkag`a bir ga`p jaziladi. Oqiwshilar ol ga`plerdi o`z orinlarina jaylastiradi. Na`tiyjesinde kishkene ko`lemdegi ga`p du`ziledi. Misali: Azat, Sultan ekewi baqshag`a keldi. Atasi ekewine qawin, g`arbiz berdi. Olar qawin, g`arbiz jedi. Atasina razi boldi.

3. Berilgen tekst boyinsha ko`riw, diktanti. Aldi menen tekstti 2-3 oqiwshi oqiydi. Ga`plerdin` ma`nisin, intonatsiyaliq ayirmashiliqlarin aytadi. Onnan keyin irkilis belgileri o`shiriledi. Oqiwshilar ga`plerdin` keynine tiyisli belgisin qoyip ko`shirip jazadi.

5. Sabaqliq penen jumis. Sabaqliqtag`i shinig`iwlar orinlanadi. Onda oqiwshilar berilgen so`zlerden ga`pler quraydi. Juwmaqlanbag`an ga`plerdi toliqtiradi, ko`p noqattin` ornina kerekli so`zlerdi qoyadi, baylanispag`an ga`plerdi bas ha`rip penen baslaydi, keynine tiyisli irkilis belgilerin qoyip ko`shirip jazadi.

6. Ga`p haqqinda o`tilgen materiallardi qaytalaw sabag`inda oyin elementin de engiziwge boladi. «U`ndemes» oyini. Oqiwshilarg`a u`ndew belgisi (!) soraw belgisi (?) noqat (.) belgisi qoyilg`an kartochkalar tarqatiladi. Mug`allim ga`plerdi ta`sirli etip oqip beredi. 2-klasta ga`ptegi so`zlerdin` baylanisip turatug`ini haqqinda mag`liwmat beriledi ha`m ga`ptegi o`z ara baylanisip turg`an so`zlerdi soraw qoyip tabiw ta`rtibinin` a`meliy joli u`yretiledi.

baylanisi joq so`zler menen ga`plerdin` ma`nisin gu`rrin` metodi menen oqiwshilarg`a tu`sindiredi.

So`zler	Ga`pler
Abat, kitapxana, bar.	Abat kitapxanag`a bardi.
Ol, kitapxana, kitap, al.	Ol kitapxanadan kitap aldi.
Oraz, orman, bar.	Oraz ormang`a bardi.

Ga`p quraw ushin so`zlerdi duris jaylastiriw menen birge, olardi o`z ara baylanistiriw kerek ekenligin tu`sindiriw metodi menen tu`sindiredi.

Mug`allimnin` endigi waziypasi – ga`ptegi so`zlerdin` baylanisin soraw qoyip tabiwdin` ta`rtibin tu`sindiriw.

Buni mug`allim oqiwshilardin` ga`ptegi so`zlerge soraw qoyip biliw, ga`ptin` kim, ne tuwrali aytilg`anin taba biliw ko`nlikpesine su`yene otirip mina sorawlardin` ja`rdemi menen tu`sindiredi.

- Balalar, Abat kitapxanag`a bardi degen ga`pte kim haqkinda aytilg`an?

- Abat kitapxanag`a bardi, - dep juwap beriwi mu`mkin. Bunda mug`allim kitapxanag`a degen so`zdin` o`z aldina jeke sorawg`a juwap beretug`inin al qaytti? degen sorawdin` tek bardi degen so`zge qoyilip turg`anin, sondiqtan Abat qaytti? degen sorawg`a Abat bardi dep, al qayda bardi? degen sorawg`a kitapxanag`a bardi dep juwap beriw kerekligin tu`sindiriw metodi arqali tu`sindiredi.

Soraw arqali o`z ara baylanisip turg`an so`zlerdi siziq penen de, soraw - juwap arqali da ko`rsetedi.

kim? qayda? qaytti?

Abat kitapxanag`a bardi.

1. Abat qaytti? - Abat bardi.

.

2.2. 3-4-klaslarda ga`ptin` tiykarg`i belgileri ha`m ga`p ag`zalarin u`yretiw

3-klasta ga`ptin` tiykarg`i belgileri gu`rrin` metoi menen to`mendegishe tu`sindiriledi.

Jan`a materialdi tu`sindiriw ushin aldi menen mug`allim oqiwshilardan mina sorawlarg`a juwap aladi.

- Balalar, men bir na`rse haqqinda oylap turman. Men oni aytpasam, sizler menin` oyimdi tu`sinesizler me?

- Yaq, tu`sinbeymiz.

- Ol oyimdi men ne arqali aytaman?

- Sonin` menen ga`p neni bildiredi?

- Ga`p oydi bildiredi.

Onnan son` taxtadag`i balalar alma na`lin otirg`izdi. Alma na`li o`sti. Ol jemis berdi, - siyaqli ga`plerdi oqiwshilarg`a oqitip, teksttegi ga`ptin` sanin, ha`r ga`ptegi so`z sanin oqiwshilarg`a aniqlatadi. To`mendegi sorawlardin` ja`rdemi menen ga`plerdin` tiykarg`i belgilerin tanistirwg`a boladi.

- Balalar usi ga`plerdegi so`zler birge jazilg`an ba, yamasa bo`lek jazilg`an ba?

- Ga`ptegi so`zler bo`lek-bo`lek jazilg`an.

- Taqtadag`i ha`r bir ga`p qanday ha`ripten baslang`an?

- Ga`pler bas ha`rip penen baslang`an.

- Olardi ne ushin bas ha`rip penen baslap jazdiq?

- Ga`plerdin` baslang`anin bildiriw ushin ga`plerdi bas ha`rip penen basladiq.

- Duris, usi ga`plerdin` keynine nege noqat belgisin qoydiq?

- ga`ptin` tamamlang`anin bildiriw ushin noqat qoydiq.

- Endi usi ga`plerdin` qanday oyg`a aytilg`anin ko`rip shig`in`, - dep mug`allim ha`r ga`ptin` mazmunin oqiwhilarg`a aytqizadi. Balalar alma na`lin ..... . Balalar alma na`lin otirg`izdi degen ga`plerdin` ma`nilik ayirmashiliqlarin salistira otirip, ha`r ga`ptin` birinshi so`zi qanday ha`ripten baslang`anin, tamamlanbag`an oy menen tamamlang`an oydin` o`zgesheligin, ga`plerdin` tamamlang`an oydi bildiretug`inin tu`sindiriw usili menen tu`sindiredi.

3-klasta xabar ga`plerdi oqiwhilarg`a do`retiwshilik jumislardi orinlata otirip u`yretiwege boladi. Taqtag`a «Ba`ha`r keldi» degen ga`p jaziladi. Onnan son` temanin` mazmunin ken tu`rde jaylastirip, ga`plerdin` na`tiyjesinde kishi ko`lemdegi ga`pler quraladi.

Ba`ha`r

Ba`ha`r keldi. Ku`n jilidi. Ko`k sho`pler ko`gerdi. Qizg`aldaqlar gu`lledi. Ko`shede suw ag`ip tur.

Usi ga`pler arqali gu`rrin` usili menen xabar ga`p tu`sindiriledi. «Xabar ga`p» qanday da bir xabardi bildiretug`in ga`p xabar ga`p ataladi. Jaziwda xabar ga`ptin` keynine noqat qoyiladi.

Soraw ga`ptin` tiykarg`i belgileri usilayinsha oqiwhilardin` baqlawi, gu`rrin` usillari menen tu`sindiriwege boladi. Misali, oqiwhilardin` biri kestede berilgen ga`plerdi oqiydi, ekinshisi juwap beredi.

Klastag`i basqa oqiwhilar kestedeги ga`plerdi ko`shirip, olardin` ha`r birinin` tusina juwabin jazadi. Aldin`g`i sorawlardin` ja`rdemi menen soraw ga`pler soraw ma`nisin, o`zinen keyin juwap kerek bolatug`inlig`in, soraw ga`ptegi soraw belgisin bildiretug`inin so`zdin` ko`terin`ki dawis penen aytilatug`inlig`in, onin` keynine soraw belgisi qoyilatug`inlig`in xabar ga`p penen salistirilip tu`sindiriledi.

Soraw ga`ptin`

- Senin` atin` kim?

- Sen oqiysan` ba?
- Mektebin`iz u`lken be?
- Klaslarin`izda neshe oqiwshe bar?

Soraw ga`pke minaday qag`iyda beriledi. «Soraw ga`p» juwap aliw maqseti menen aytiladi. Soraw ga`ptin` keynine soraw belgisi qoyiladi.

Soraw ga`p qayda? qanday? t.b soraw ma`nisi bildirug`in so`zler ekeni tu`sindireledi. Sonin` menen oqiwshe xabar ga`pti soraw ga`pke aylandiradi, oni soraw ga`pke qalay aylandirg`anlig`in aytadi.

Soraw ga`ptin` ma, me, ba, be, pa, pe siyaqli soraw janapaylari arqali jasaliwi da tu`sindiriledi.

U`ndew ga`ptin` ma`nisi u`yretiw ushin mug`allim oqiwshe arg`a kestedegi ga`plerdi oqitadi, onnan son` olardin`, u`ndew ga`ptin` quwaniw, tan`laniw, su`ysiniw, ha`m t.b ma`niste aytilatug`inin`, onin` ko`terin`ki dawis penen aytilatug`inin`, keyninde u`ndew belgisi qoyilatug`in tu`sindiredi.

U`ndew ga`ptin`

U`ndew ga`ptin` ma`nisi	Misallar
Quwaniw	Jasasin baxitli balaliq!
Tan`laniw	Eginler o`lip qaldi aw!
Su`ysiniw	Men su`yemen O`zbekistandi!

Bul ga`pler tu`sindirilgennen keyin «U`ndew ga`pler - quwaniw, u`ndew, tan`laniw su`wsiniw h.t.b ma`nide aytilatug`in ga`pti u`ndew ga`p ha`m olar ko`terin`ki dawis penen aytiladi, u`ndew ga`ptin` keyninen u`ndew belgisi (!) qoyiladi» degen qag`iydani sabaqliqtan oqip beredi.

3-klasta ga`ptegi so`zlerdin` baylanisin o`tiwge shekem oqiwshilar da minaday a`meliy ko`nlikpeler boladi.

1. Orni almastirilip berilgen so`zlerdi ta`rtip penen jaylastirip ga`p quraydi,

2. Ga`ptegi so`zlerdi baylanistiriw ushin, olarg`a qosimtalar jalg`anatug`inin bileti,

3-klasta oqiwshilardin` ga`ptegi so`zlerdin` baylanisi haqkinda bag`darlamaliq materiallardi o`tkende, bul ko`nlikpeler rawajlandirilip, belgili bir bag`darg`a keltiriledi. Sonin` menen birge oqiwshilar u`sh-to`rt so`zden quralg`an ga`plerdi bir-biri menen baylanisin turg`an so`zlerdi soraw qoyip tabiwg`a ko`nligedi.

3-4-klaslarda ga`p ag`zalarin oqitiw. 3-klasta oqiw jilinin` ekinshi yariminda ga`ptin` bas ag`zalari baslawish, bayanlawish o`tile baslaydi. Bug`an deyin oqiwshilar bul temani qabillap aliwg`a minaday kerekli bilim ko`nlikpelerin aladi. Olar ga`ptegi so`zlerge soraw qoya otirip, ga`ptegi o`z ara baylanisip turg`an so`zlerdi tabadi. Ga`p ag`zasi haqkinda da`slepki tu`sinik bergende mug`allimler oqiwshilardin` usi bilim ko`nlikpelerine su`yenedi. Mug`allim taqtag`a «Balalar tog`ayg`a keldi» degen ga`p jazadi da, awizsha tallaydi. Ol ushin oqiwshilarg`a minaday sorawlar usiniladi:

- Ga`pte neshe so`z bar?

- U`sh so`z bar.

- Ga`ptegi so`zlerdin` o`z ara baylanisi qanday?

- Balalar qay jerge keldi? - Tog`ayg`a keldi.

- Balalar qaytti? - Balalar keldi.

Oqiwshilardin` usinday awizsha juwaplarinan keyin mug`allim baslawish penen bayanlawishtin` sorawlarin u`stine qoyip jazadi.

kimler? qay jerge? qaytti?

Balalar tog`ayg`a keldi.

Ga`p ag`zalarin tabiw ushin usilayinsha soraw qoyiwusilin qollaniw na`tiyjesinde balalar, birinshiden, ga`p ag`zalarinin` belgili bir ma`nilik baylanista bolatug`ini haqkinda mag`liwmat aladi. Ekinshiden, oqiwshilarda ga`p ag`zalarinin` baylanisin tabiwdin` ta`rtibin bilwge kerekli ko`nlikpe qa`liplesedi. Ga`ptegi kim? kimler? ne? neler? degen sorawlarg`a juwap beretug`in so`zler menen olardin` is-ha`reketin bildiretug`in so`zlerge ga`p tiykar bolip turg`anin an`latadi. Sonin` menen birge oqiwshilardin` ga`ptin` ag`zalari menen so`z shaqaplarinin` o`z-ara baylanisin ajiratiwina da ko`megi tiyedi. Onnan son` «Ga`pte belgili bir sorawg`a yamasa so`z dizbegine ga`p ag`zalari deymiz» degen qag`iydani 3- 4 oqiwshi aytip beredi. Misali: Bizler qalada turamiz. Bundag`i ha`r bir so`z o`z aldina belgili bir sorawlarg`a juwap beredi ha`m dara ga`p ag`zasi boladi. Bizler (kimler?) qalada (qayda?) turamiz (ne qilamiz?)

Baslawishti oqitiw

Baslawish haqqinda tu`sinik bergenge shekem oqiwshilar ga`plerdin` kim? ne? haqkinda aytilg`anin ko`rsetetug`in so`zlerdi yag`niy baslawish bolip turg`an so`zlerdi, ga`ptin` ishinen daralap ko`rsetiwge ko`nligedi. 3-klasta oqiwshilardin` usi ko`nlikpesine su`yene otirip baslawish haqqinda gu`rrin` usili menen oqiwshilardi oylandiriwdin` induktivlik joli menen mag`liwmat beredi.

gey irewlerin taqtag`a jazadi, onda kim, ne haqkinda aytilg`anin ko`rsetip turg`an so`zlerdin` astin sizadi, u`stine sorawlarin qoyadi.

kimler?

neler?

Balalar oynap ju`r.

U`yrekler suwa ju`zip ju`r.

kim?

ne?

Rawshan edendi juwdi.

Eshki jayilip ju`r.

Ga`ptin` ishinde baslawish bolatug`inin so`zlerdin` qag`iydasi aytilg`annan keyin mug`allim, usunday ga`ptegi oydin` tiykari bolip turg`an ga`ptin` bas ag`zalarinin` biri baslawish dep atalatug`inin, baslawishtin` kim? ne? kimler? neler? degen sorawlarg`a juwap beretug`inlig`in xa`m ol sorawlarg`a juwap beretug`in so`zlerdin` ma`nilik ayirmashiliqlarin mug`allim gu`rrin` usili menen tu`sindiredi. Mug`allim: «Ga`ptegi oydin` tiykari bolatug`in ag`zani baslawish deymiz. Baslawishqa kim? ne? kimler? neler? degen sorawlar qoyiladi» degen aniqlamani 2-3 oqiwshig`a oqitadi.

3-klasta sintaksislik materiallar o`tilgengen shekem oqiwshilarg`a atliq, kelbetlik, sanliq, feyil haqqinda mag`liwmat berilgen boladi. Oqiwshilardin` so`z shaqaplari haqqindag`i usi bilim ko`nlikpelerine su`yene otirip, baslawishtin` atliq ha`m atliqtin` ornina jumsalatusug`in so`zler (men, sen, ol, biz t.b) bolatug`ini haqqinda aytip o`tiwge boladi. `ja`rdemi menen olardin` qaysi so`z shaqabi ekenin aytadi.

Baslawish bolatug`in so`z shaqaplari

Sorawlari	Ga`pler
Kim?	Asan oqidi. Men Asandi jaqsi ko`remen.
Ne?	Qoyan qasha jo`neldi. Ol tu`lkiden qorqadi.
Kimler?	Ko`mekke oqiwshilar keldi. Olar jumisshilarg`a ko`meklesti.
Neler?	Palapanlar shiqiliqladi. Olar jem soraydi.

Bayanlawishti oqitiw

Bayanlawishtin` tiykarg`i belgileri oqiwshilardin` baslawish penen so`z shaqaplari haqqindag`i bilim ko`nlikpelerine su`yene otirip, gu`rrin` usili menen tu`sindiriledi. Sonin` menen birge induktivlik usili da paydalaniladi. Taqtag`a keste ildirilip qoyiladi.

Bayanlawish

Misallar	Sorawlari
Oqiwshilar mektep <u>bag`ina bardi.</u>	ne qildi?
Vrachlar <u>nawqasti emleydi.</u>	ne qiladi?
Balalar <u>sirtta oynap atir.</u>	ne qilip atir?

Mug`allim oqiwshilarg`a ga`plerdegi baslawish ha`m bayanlawishtan is-ha`rekettin` qiymilin bildirip turg`an so`zlerdi tawdiradi.

- Ne qildi? Ne qilip atir? ne islep atir? degen sorawlarg`a juwap beredi, - dep oqiwshilardin` u`yrenen faktleri boyinsha o`zlerine juwmaq jasatadi.

3. Oqiwshinin` ko`riwi, da`lillewi boyinsha duris juwmaq shig`ariwg`a u`yretedi,

4. O`zinin` an`lap jetiwi boyinsha juwmaq shig`ariwg`a tiyisli materiallardi tallawda oqiwshinin` uqiylilig`i menen juwapkershiligin arttiradi. Usi sabaqta bayanlawish ga`pti juwmaqlap, ga`ptegi oydi tiyanaqlap turatug`inlig`i da tu`sindiriledi.

Bayanlawish bolatug`in so`z shaqaplari haqkinda tu`sinik beriw ushin, aldi menen o`tilgen so`z shaqaplari oqiwshilardin` esine tu`siriledi. Onnan son` kestedegi ga`plerdi oqiwshilarg`a tallaw jasatip, bayanlawishtin` ko`bineze ga`ptin` keyninde keletug`inin, bayanlawish bolatug`in so`z shaqabi feyil ekeni, geyde ga`ptin` son`inda turip, baslawishtin` kim? ne? ekenin ko`rsetetug`in atliq bolatug`ini, sanin bildiretug`in sanliq, sanliqlardin` da bayanlawish bolatug`inin tu`sindiriw usili menen tu`sindiriledi.

Bayanlawish bolatug`in so`z shaqaplari

Ga`pler	so`z shaqaplari
Azat <u>oqi</u> wshi	atliq
Jumislari <u>ja</u> qsi	kelbetlik
Olar <u>to`rtew</u> .	sanliq
Sa`wle qiziqli kitap <u>oqi</u> di.	feyl

Keyninen oqiwsnilardan

- Qanday so`z shaqaplari bayanlawish boladi?
- feyl, atliq, kelbetlik, sanliq bayanlawish boladi.
- atliq, kelbetlik, sanliq qaysi waqitlarda bayanlawish boladi?
- Ga`plerdin` keyninde kelse, bayanlawish boladi degen sorawlar menen juwaplar o`tkeriledi.

Baslawish penen bayanlawishtin` arasina qoyilatug`in siziqshani oqitiw. bilim ko`nlikpelerine su`yene otirip, baslawishtan son` siziqshanin` qoyiliw sebebin gu`rrin` usili menen tu`sindiriw ge boladi. Da`slep sintaksislik kassag`a jazilg`an Alma – jemis. Ol gu`zde pisedi. Asqar – oqi. Ol jaqsi oqiydi degen ga`pler tallanadi.

- Ne? – alma – baslawish , atliq.
- Alma ne? – jemis bayanlawish, atliq.
- Ne pisedi? – ol baslawish , atliq ornina jumsalip turg`an so`z. Ol ne qiladi? – pisedi, bayanlawish, feyl.

Sintaksislik kassadag`i tallawlardin` u`lgisi

Atliq	Atliq
Baslawish	Bayanlawish
Ne?	Ne?
Alma	- Jemis

Usinnan keyin mug`allim olarg`a o`z ko`rgenlerinen juwmaq shig`ariw maqsetinde

siziqsha qoyiladi, - dep juwap beredi. sabaqta kestedegi ga`plerdi oqiwshilarg`a tallaw jasatadi.

misallar	baslawishta, bayanlawishta
Xadiysha – qosiqshi	Atliq
sazan – baliq	Atliq
jaqin – ustaz	Atliq

Ga`ptin` bas ag`zasi ha`m ekinshi da`rejeli ag`zalari haqqinda tu`sinik

Ga`ptin` bas ag`zasi, ekinshi da`rejeli ag`zalari haqqinda kestedegi ga`plerdi oqiwshilarg`a tallaw jasatip, gu`rrin` usili menen tu`sinik beriledi

Misallar	Sorawlari
Mashinani Abat on`ladi.	neni?
Aspanda quslar uship baradi.	qayda?
Bul – Asiyanin` oramali.	kimnin`?
Alistan traktorlar gu`rildeddi.	qaydan?

Ga`ptin` ekinshi da`rejeli ag`zalari baslawish penen bayanlawishti tu`sindirip keletug`in ga`p ag`zalari boladi. Ga`ptin` ekinshi da`rejeli ag`zalarina – toliqlawish, aniqlawish, pisiqlawish kiredi. Misali: Ag`am **azan menen** (qashan?) **fermag`a** (qayda?) **ketti**. Olar **sayali** (qanday?) ag`ashtin` astinda dem aldi. **Menin`** (kimnin`?) u`kem ekinshi klasta oqiydi.

Ol o`tken **sabaqti** (neni?) **u`kesine** (kimgе?) u`yretedi. Misallardag`i qara ha`rip penen jazilg`an so`zler ga`ptin` ekinshi da`rejeli xizmetin atqarip tur. Olardan **azan menen, fermag`a** – pisiqlawish, **sayali, menin`** – aniqlawish, **sabaqti, u`kesine** – toliqlawish boladi.

Toliqlawish. ag`zanin` ma`nisin toliqtirip keledi. Misali: Nurpolat **inisine** (kimgе?) ko`meklesti. **A`ziyza menen** (kim menen?) birge keldi.

Aniqlawish. **qanday?, qaysi?, qansha?, neshe?, neshinshi?, kimnin`?, nenin`?** degen sorawlarg`a juwap beretug`in ga`p ag`zasin aniqlawish deymiz. Aniqlawish ko`binese aniqlaytug`in so`zinin` aldinda keledi. Ol o`zinen son`g`i so`zdin` **belgisin, sanin, tu`r-tu`sин, kimgе yamasa nege tiyisli ekenin** bildirip, aniqlap keledi. Misali: Bazarda **tu`rli** (qanday?) jemisler bar. Menin` (kimnin`?) inim **ekinshi** klasta oqiydi. **To`rtinshi** (neshinshi?) klasta jigirma segiz bala oqiydi. Usi (qaysi?) mektepte oqig`an balalar ha`mme pa`nlerden ku`shli bolip shig`adi.

Pisiqlawish. qayda?, qaydan?, qalay?, qa`ytip?, qashan? degen sorawlarg`a juwap beretug`in ga`p ag`zasin pisiqlawish deymiz. Pisiqlawish. Misali: Bizler **qalag`a** (qayda?) bardiq. Ol jumisti **shaqkan** (qalay?) isleydi. Jumis **keshikpey** (qalay?) baslandi. Salmadan suw **sildirlap** (qaytip?) ag`ip tur. Poezd **keshte** (qashan?) ju`redi.

Berilgen misallardag`i **qalag`a, shaqkan, keshikpey, sildirlap, keshte** degen pisiqlawishlar **bardiq, isleydi, baslandi, ag`ip tur, ju`redi** degen feyilden bolg`an bayanlawish ag`zanin` ma`nisin ken`eytip, tu`sindirip kelip tur

Oqiwshilar ga`plerdi tallap, tiyisli oy juwmag`in jasag`ang`a shekem kestedegi sorawlar menen qag`iyda jazilg`an qatarlardi mug`allim jawip qoyadi. Sabaqtin` temasi menen maqseti xabarlang`an

keyin, mug`allim ga`plerdi oqiwshilarg`a tallaw jasatadi. Tallaw waqtinda aytiw talap etiledi. U`lgi.

- Kim on`ladi? - Abat, baslawish , atliq.

- Kasim ne isledi? – on`ladi, bayanlawish, feyil.

- Neni on`ladi? – Mashinani, ekinshi da`rejeli ga`p ag`zasi.

Usilayinsha barliq ga`pler tallap boling`annan keyin, Mug`allim:

- Ga`plerdin` ag`zasi degenimiz ne? Usi ga`plerde baslawish penen bayanlawishtan basqa ga`ptin` ag`zalari barma? Olar qanday sorawlarg`a juwap berip tur? – degen sorawlarg`a oqiwshilardan juwap alinadi. Ga`p ag`zalarinin` bas ag`za ha`m ekinshi da`rejeli ag`za bolip ekige bo`linetug`inin`, baslawish penen bayanlawishtin` – bas ag`zalar, al ga`ptegi bulardan basqa ga`p ag`zalarinin` ekinshi da`rejeli ag`zalari dep atalatug`inin`, olardin` ha`r tu`rli sorawlarg`a juwap беретug`inin` tu`sindiriw metodi menen tu`sindiredi, sabaqliqtag`i qag`iydani oqiwshilarg`a oqitip, ekinshi da`rejeli ag`zalardin` sorawlarin aytqizadi.

Ga`p ag`zalarinin` bo`liniwin sxema menen ko`rsetedi.

Ga`ptin` ag`zalari.

Bas ag`zalar

Ekinshi

da`rejeli ag`zalar

Baslawish, Bayanlawish

Bas ag`zalar siyaqli, ekinshi da`rejeli ag`zalardin` birneshe tu`ri bar ekenin, ol haqkinda keyingi klaslarda oqig`anlari oqiwshilarg`a eskertiledi.

Oqiwshilardin` usi sabaqtag`i bilim ko`nlikpelerin bekkemlew ushin. Mug`allim olardan da`slep tek bas ag`zalardan quralg`an ga`plerdi aytiwdi, onnan son` ekinshi da`rejeli ag`za qosip ol ga`plerdi de toliqtiri kerek ekenin talap etedi. Oqiwshilardin` aytqan ga`plerin taqtag`a jazdirip tallaw jasaydi.

qanday?

U`lgi: Asan – oqiwshi. Asan – u`lgili oqiwshi.

Qay jerdegi? qanday?

Bult qoyiwlandi. Aspandag`i ko`kshil bult qoyiwlandi.

Jay ga`plerdi oqitiw

Da`slep ga`plerdin` bas ag`za, ekinshi da`rejeli ag`zalari haqkindag`i o`tilgenlerin eske tu`siredi.

Ol ushin oqiwshilardan:

- Ga`ptin` ag`zalari qalay bo`linedi?

- Ga`ptin` ag`zalari bas ag`za, ekinshi da`rejeli ag`zalari bolip ekige bo`linedi.

- Ekinshi da`rejeli ag`zalari haqkinda ne bilesizler?

- Ga`ptegi Baslawish penen bayanlawishtan basqa ag`zalardi ekinshi da`rejeli ag`zalar deymiz. Olar qanday? nege? neni? qashan? kimgе? degen sorawlarg`a juwap beredi. Mug`allimnin` talap etiw boyinsha oqiwshilar tek bas ag`zalardan quralg`an ga`plerdi aytadi, ol ga`plerdin` ekinshi da`rejeli ag`zalari qosip toliqtiradi. Onnan son`

olarg`a jay ga`p ha`m qospa ga`ptin` quramin ko`rsetip beretug`in sxema jasaladi.

Jay ga`p	Qospa ga`p
Aqqular ju`zip ju`r.	Aqqular u`lken ko`lde ju`zip ju`r.
Qar jawdi.	Qalin` qar japalaqlap jawdi.
Jawin tindi.	Ko`p uzamay jawin tindi.

Oqiwshilardin` auizsha tallawi:

bas ag`zadan quralg`an, qospa ga`p.

- Aqqular u`lken ko`lde ju`zip ju`r. Aqqular – baslawish , ju`zip ju`r – bayanlawish, qayda ju`zip ju`r? – ko`lde, ekinshi da`rejeli ag`zalari ag`za. Bul qospa ga`ptin`, o`ytkeni bunda baslawish penen bayanlawishtan basqa ekinshi da`rejeli ag`zalari bar. Jay ga`ptin` haqkindag`i oqiwshilardin` tu`siniklerin aniqlaw ushin mina sorawlarg`a juwap alinadi.

1. Jay ga`p degenimiz ne?

Juwmaqlaw

Sintaksis penen punktuatsiyadan beriletug`in mag`liwmatlar ana tilinen beriletug`in barliq sabaq protsesinde ju`zege shig`arilip otiriwi tiyis.

Sonin` menen baslawish klasta sintaksislik bilim ko`nlikpelerin jetilistiriwde to`mendegidey jumislar orinlaniwi kerek:

1. Oqiwshilarg`a da`slepki sintaksislik tu`sinik bergende sintaksislik faktlerdin` semantikaliq ma`nisi menen grammatikaliq formasi (yag`niy morfologiyaliq formalıq belgileri) birge u`yretilip, olardin` tiykarında oqiwshilardin` tu`siniwine sa`ykes aniqlamalar berilgeni duris,

2. Sintaksisti ha`m punktuatsiyani oqitiwda tildin` seslik intonatsiyasi menen ko`riniwi tiyis ha`m ol intonatsiyanin` ga`ptin` ma`nisine baylanisli ekeni eskertiledi.

3. A`meliy jumislardi orinlawda oqiw materiallarinin` sintaksislik faktlerdi bir-biri menen ha`m basqa grammatikaliq faktler menen salistiriwg`a mu`mkinshilik jaratatug`ınday sipatli boliwi kerek

Mug`allim o`z sabag`ında o`tken materiallardı sabaqlıq ko`leminde g`ana emes, o`z betinshe do`retiwshilik izleniw menen qiziqli o`tkeriwge boladi.

Qalayinsha til materialardi, grammatikaliq tu`siniklerdi qiyinlastirip jiberiw bul jastag`i balalardin` tu`sinigine awir bolatug`inlig`in eskertiw kerek

Juwmaqlap aytqanda, baslawish mektep oqiwshilarina sintaksisten beriletug`in materiallardı u`yreniw din` a`hmiyeti u`lken. Sebebi «Bilim tiykari baslawishta» bolip tabiladi. Oqiwshilar ha`ripti tanig`annan keyin so`z qurap, onnan ga`p qurap u`yrenedi. Al ga`plerdi oqiwshilar ku`ndelikli o`mirdin` o`zinde-aq qollanip, aytpaqshi bolg`an oyın ga`p penen jetkizedi. Sonin` menen birge olardin` so`ylew tili rawajlanadi. Olardin` so`zlik qori rawajlanadi.

Jaziw ko`nlikpeleri qa`liplese di. Sonliqtan ha`r bir baslawish klass mug`allimi o`z waziypasin teren` tu`siniwi kerek. Sebebi baslawish klastag`i bilim tiykarlari jaqsi qalaniwi kerek. Sonda g`ana elimizde tiyanaqli bilimli oqiwhilardi ta`rbiyalap shig`ara alamiz.

Paydalani`lg`an a`debiyatlar:

1. İ.A.Karimov. «Barkamol avlod orzusi». T-1998 y.
2. B.Qutli`muratov, N.Ta`jenov «Woqi`w kitabi`» 1-klass ushi`n sabaqli`q. No`kis «Bilim» 2012-j
3. B.Qutli`muratov, N.Ta`jenov, B.Qa`limbetov «Woqi`w kitabi`» 2-klass ushi`n sabaqli`q. Tashkent «O`zbekiston» 2012-j
4. B.Qa`limbetov, J.Uspanova, X.Abdijabbarova «Woqi`w kitabi`» 3-klass ushi`n sabaqli`q. Tashkent «O`zbekiston» 2012-j
5. Ye. Berdimuratov, J.Pirniyazov, Q.Allanazarov, J. Uspanova «Woqi`w ki`tabi`» 4-klass ushi`n sabaqli`q. Tashkent «O`zbekiston» 2011-j
6. «Boshlang`ich talim» jurnali` 1-yanvar 2012-y
7. Ye. Berdimuratov, N.Jumashev, Q.Xojamuratova «A`lipbe» sabaqlig`i Tashkent «O`zbekiston» 2012-j
8. B.Qutli`mutov, Q.Xojamuratova, G.Qutli`muratova «Ana tili» 2-klass ushi`n sabaqli`q. Tashkent «O`zbekiston» 2012-j
9. Ye Da`wenov, J.Uspanova, X.Abdijapparova. «Ana tili» 3-klass ushi`n sabaqli`q. Tashkent «O`zbekiston» 2012-j
10. Ye Da`wenov, J.Uspanova «Ana tili» 4-klass ushi`n sabaqli`q. Tashkent «O`zbekiston» 2011-j
11. Y.Berdimuratov, J.Pirniyazov. Q.Allanazarov, J.Uspanova «Woqi`w kitabi`» 4-klass ushi`n sabaqli`q. Tashkent «O`zbekiston» 2011-j
13. Бабайцева. Русский язык. Синтаксис и пунктуация Москва, 1999 г.
14. Q.Pirniyazov. Baslawi`sh klasslarda qaraqalpaq tilin woqi`ti`w metodikasi` No`kis «Bilim» baspasi` 1993-j

15. M.Yembergenova. "Qaraqalpaq tilin woqi'ti'w metodikasi" 4-
klaslar ushi'n woqi'w metodikali'q qollanba No'kis
«Qaraqalpaqstan» 2013-j

17. [http: www. ziyonet. uz](http://www.ziyonet.uz)

19. [www. pedagog. uz](http://www.pedagog.uz)